

“ТРАКИЙСКА ПАРАДИГМА” ИЛИ МЕСТНА ТЕОРИЯ?

Александър Мошев

Ще се опитам да обобщя случилото се в областта на проучванията за произхода и ранната история на българите от 2015 г. насам. Забелязва се силно раздвижване на духовете, организират се множество форуми в различни градове, издават се десетки книги, включително на автори от близкото минало като Гаврил Кръстевич, Ганчо Ценов и Георги Сотиров. Очевидно интересът към алтернативния подход и гледна точка нараства.

Същевременно не мога да не отбележа рязкото ожесточаване на дискусиите в социалните мрежи – езикът на омразата стана ежедневие, откровено ксенофобските и расистки коментари зачестиха, налице е и все по-остра идеологизация на спора. Разбира се, това се случва на фона на брутално нахлуващата политизация в медийната среда (електронна и печатна) и нарастващия брой на фалшивите новини като част от хибридните стратегии на определени политико-военни центрове. Искам да бъда пределно ясен: категорично против съм, да се използват псевдоисторически и псевдоархеологически доводи в подкрепа на расистки, шовинистични и други крайни и антихуманни идеологии и практики. Намирам за изключително опасно, подобна тенденция да се смята за нещо нормално и оправдано. Не мога да се примиря с уличния тон на уж научните спорове, стигащ до лични нападки и заплахи за саморазправа.

Как реагира на това академичната колегия? Засега твърде скромно. Няколкото появи на университетски преподаватели в медиите не очертах ясни параметри на диалога, нито дадох заявка за сериозна промяна в историографската рамка на проблема.

Можем ли да заключим, че не е се е случило нищо принципно ново? Само донякъде, защото нови тенденции има. Социалните мрежи улесниха контакта между хора с общи интереси и тяхното структуриране в електронни групи. В съчетание с бързия и практически неограничен достъп до извори и публикации това доведе до по-тясна специализация на дискусиите и понякога носи положителни резултати – популяризират се някои малко познати извори или се дават нови тълкувания, подробно се обсъждат археологически находки.

Има и още нещо, което за мен е от голямо значение. За пръв път представители на академичната наука обърнаха поглед към автохтонизма или с други думи – към една от водещите алтернативни теории за нашия произход. Говоря конкретно за два случая – статията на Иво Страхилов “*Траките отвърщат на*

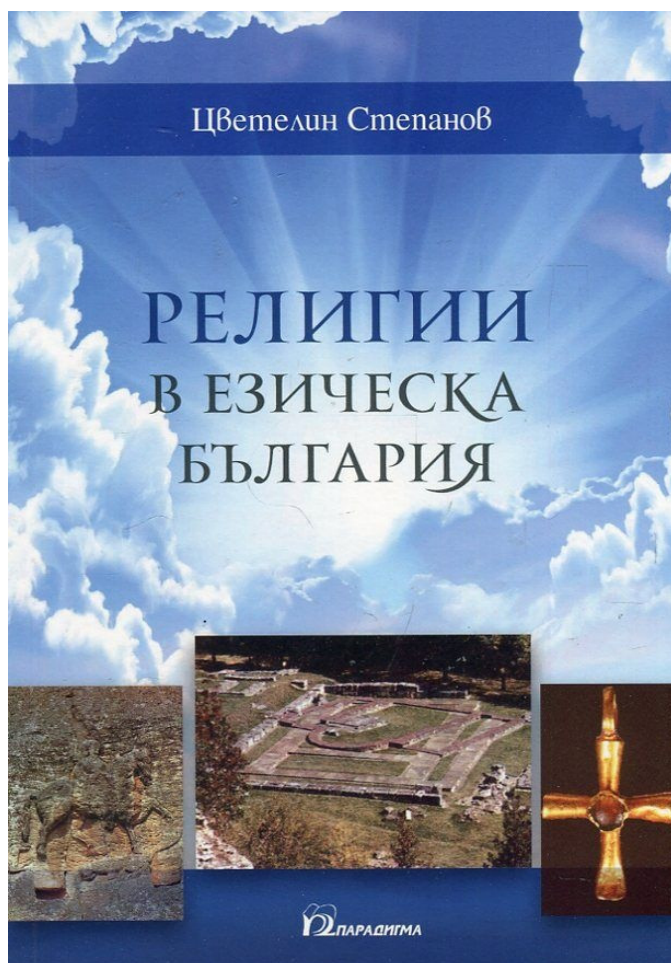

удара: антично наследство и култура на участието” и книгата на Цветелин Степанов “Религии в езическа България” (С., 2017). Случаите, макар на пръв поглед да са сходни, в действителност силно се различават в много отношения. Да ги разгледаме малко по-внимателно. Изследването на Иво Страхилов е много подробно и обемно, но трябва да имаме предвид, че то не разглежда *тракийската* теория по същество, а нейните нови носители – т. е. любители, които се занимават с подобни изследвания. Или по думите му: *Статията предлага поглед върху съвременните аматьорски занимания с тракийската древност в България. Разгледани са дилетантските редакции на миналото и историческите възстановки, които се фокусират върху величието на траките. Анализът е построен около разбирането, че, за да гарантират своето съществуване и легитимност, въобразените общности трябва и да практикуват своето въобразяване.* Страхилов не се вълнува от дискусия по същността на проблема. Той изследва как *дилетантите* практикуват тракийското *въобразяване*, т. е. как от днешна гледна точка тези хора *пренаписват* и *преиграват* тракийското минало. С други думи, изследването е по-скоро културологично, а не историографско. Страхилов дори не дава определение, какво следва да разбираме под “*тракийско*”, сякаш това е всеизвестно.

Тук възниква един сериозен проблем. При така използваната методика, има опасност да бъдат смесени явления от различно качество и равнище. Така например като обект на изследване в рамките на явленията *тракомания* и *тракистика* са включени книгите и изследванията на Чавдар Бонев и Асен Чилингиров и същевременно Мила Салахи и Ренета Джунова, Стефан и Цветан Гайдарски и др. Следователно на една плоскост или най-малкото в един тематичен кръг са поставени утвърдени академични учени, притежаващи съответно образование и работещи по научна методология и популяризатори с големи претенции, но с не съвсем ясни параметри на работа. Неизвестно защо към групата *тракомани* е прикачено и движението на *реенакторите*, занимаващи се с исторически възстановки. Според мен те са съвсем различно явление, което изисква и отделно изследване. Вероятно авторът се старае да впечатли с огромната си ерудиция и панорамен поглед върху всички, които по някакъв начин са изявиали интерес към античното минало на Балканите и не са щатни историци и археолози. В крайна сметка немалкото справедливи и ценни наблюдения на Страхилов се губят в многословието от научна терминология и високопарния тон на анализа, използван преднамерено, за да се демонстрира обективност и безпристрастност спрямо обекта на изследване. Още малко от заключенията на Иво Страхилов: *Тук проличава особеното противоречие в логиката на описваните процеси. От една страна, критиката на тракистите е насочена срещу игнориращата ги професионална наука. От друга страна обаче, техните усилия за издигане на тракийското наследство са реакция срещу засилването на древнобългаристиката, която пък е функция тъкмо на демократизацията в изследователската сфера, позволила също така и появата на съвременната тракистика. Всъщност амбивалентността е характерна за хибридна и хетерогенна тракийска общност, ситуирана между въобразяването и практикуването на миналото. Включваща*

в себе си актьори от различни полета на дилетантската и академичната наука, любителските възстановки и духовните движения, тя по свой начин припомня важни за културното наследство въпроси. В нея се разкрива за пореден път невъзможността да се консолидира обзрима общност около дадено наследство, трудността при определянето на легитимен носител на знание, както и неизяснената позиционалност на изследователя-практик. Не бих коментирал термини като *позиционалност*, но ми се струва, че *хибридната и хетерогенна тракийска общност* е до такава степен *хибридна и хетерогенна*, че съществува само в съзнанието на изследователя. Независимо от всичко, самият факт, че Страхилов се заема с подобно изследване, вече е показател, че темата е значима и предизвиква интерес. Друг е въпросът, че част от изследваните *тракисти* (а и други, които не са попаднали в изследването) изказват позиции, стигащи до шовинизъм, расизъм и религиозен фанатизъм, което лично за мен ги изключва от кръга на достоверните автори, дори някои от писанията им да съдържат интересна информация и тълкувания.

Случаят с книгата на Цветелин Степанов за мен е съвсем различен. Цв. Степанов е първият академичен учен, който обръща сериозно внимание на *тракийската парадигма* в съвременността. При това неговата критика е по същество, тя засяга възгледите и тезите на *автохтонистите*, а не техните политически убеждения, *позиционалност*, *хибридност* и пр. Затова е важно да разгледаме неговите доводи и възражения, отчитайки добронамерения и конструктивен характер на критиката му. Аргументирани мнения, подобни на неговото, биха показали слабите звена в *местната (автохтонна)* хипотеза, спомагайки да се преодолеят някои нейни крайности и трудно защитими постановки.

Цветелин Степанов отделя на проблема цяла една глава от книгата си, озаглавена "*(Не)възможната тракийска парадигма*", в която обстойно се разглежда автохтонната (местна) теза за произхода на *(пра)българите*. Съвсем справедливо авторът отбелязва, че тези идеи далеч не са нови, а водят началото си още от трудовете на Юрий Венелин, Г. С. Раковски, Цани Гинчев и Ганчо Ценов. Цветелин Степанов изброява и някои съвременни привърженици на този възглед като Асен Чилингиров, Стоян Николов, Йордан Табов и Емил Живков.

Цв. Степанов признава, че в съвременната българска култура редица явления като кукерските игри, нестинарството и русалските игри, са тракийско наследство. Същевременно авторът твърди, че този факт, съвсем не означава, че *(пра)българите* от VII–IX в. са траки. Според него отделни елементи от тракийското наследство са *заживели трайно свой живот* в старобългарската средновековна култура и това се е случило главно след като България се разширява на юг от Стара планина през втората половина на IX в.

Това обяснение ми се струва твърде неубедително. Първо, изброените явления, присъщи на народната ни култура, далеч не изчерпват *тракийското* (т. е. палеобалканското) наследство в нея. Към тях следва да прибавим гергьовденската и еньовденската обредност, мартениците, сурвачката, лазаруването, коледарските обичаи и обреди, и т. н.¹ Какво ще остане от българския фолклор, ако тези явления изчезнат? Ще бъдат отнети най-същностните му характеристики, т. е. това което го прави *български*, поне в общоприетите представи.

Обърнете внимание върху географското разпространение на някои от най-характерните обичаи, свързвани с местното старобалканско културно наследство: кукерите се срещат по цялата територия на България, същото се отнася и за коледуването, мартениците, сурвачката и т. н. Как тогава отделните *малки изолирани групи* от местното население (при това вече силно *елинизиращи и романизиращи*, т. е. загубили своя етнокултурен облик) са успели не само да предадат на основната маса от новодошло население тези обичаи и обреди, но и да ги наложат почти навсякъде? Това би било равнозначно, грубо казано,

¹ По въпроса вж. подробно **Фол, Ал.** Тракийското наследство в българската култура.–Исторически преглед, 1981, 3–4, с. 213–217; **Теодоров, Е.** Древнотракийско наследство в българския фолклор. С., 1999; **Серафимов, П.** Древната традиция в българските обичаи, празници и бит. На адрес: www.istor-konf-varna.com/Dokladi/Text/.../Серафимов_ДРЕВНАТА_ТРАДИЦИЯ.d...; **Лозанова, В.** Марта (Мартеница). На адрес: http://www.thracians.net/index.php?option=com_content&task=view&id=411&Itemid=106 и др.

отделните групи изолирано местно индианско население в Северна Америка да наложат културата си на заливащите ги вълни от европейски преселници. Или пък следва да приемем, че готи, българи, авари и славяни доброволно са се отказали от своите обреди в полза на привлекателните и престижни тракийски?! Нещо в цялостната картина се губи или остава необяснено.

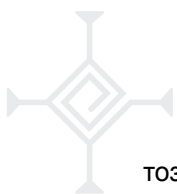
Устен фолклор, обреди, обичаи, елементи от облеклото и т. н. се предават само от човек на човек. Доколкото ми е известно, не е установен друг начин, що се отнася до епохите предшестваци Новото време. Следователно, можем да предположим с увереност, че делът на местното (*тракийско*) население в периода V–VII в. не е намалял така драстично, както ни уверяват множество историци и археолози¹.

Цветелин Степанов обяснява тези обстоятелства включително и с *добре познатия* факт, че повечето от тракийските културни и религиозни феномени имат всъщност *индоирански корени*. Очевидно се прави опит да се размие границата между *тракийско* и (*пра*)*българско* на основата на общото индоевропейско наследство. Нали обаче точно това е основната теза и на привържениците на *местната* теория? В този случай Цв. Степанов допълнително подсилва доводите на автохтонизма.

Следващите редове Цветелин Степанов посвещава на методологически проблеми, сред които особено място заема въпросът за т. нар. *архаизация*. Архаизацията, за която писах подробно по-горе, е широко разпространен похват в ромейската литература. Ромейските автори са имали склонността да показват своята начетеност и класическа образование, като са използвали антични и ранносредновековни географски имена и етноними за новопоявили се народи и държави. Така например, българите неведнъж са назовавани в изворите *хуни*, *скити*, *готи*, *мизи* и дори *мирмидонци*. Конкретно за названието *мизи* вече писах подробно, но ще припомня, че според някои автори то е употребявано целенасочено от ромеите, за да измести името *българи* и названието *България*. Да приемем, че това е така. Тогава обаче възниква въпросът: случайно и произволно ли са избирани архаичните имена на народите? Вече засегнах

¹ Николай Колев смята за тракийско наследство следните елементи от традиционната българска материална и духовна култура:

- I, II и IV тип рала за обработка на земята,
- вършитбата с диканя,
- култивирането на лозята и направата на вино,
- трансхуматното (подвижно) животновъдство,
- носенето на опинци и ямурлук от пастирите,
- грънчарското колело;
- черти от образа на св. Георги са заимствувани от тракийския херос;
- сходството на самодивите с тракийските нимфи,
- русалските празници водят началото си от гръцко-тракийския и римския празник на розите (*rosalia*);
- кукерските игри водят началото си от Дионисиевите празници;
- нестинарството също е извеждано от някои автори като тракийско наследство.
- За такова наследство се смятат и летният празник на Еньовден,
- жертвоприношението при строеж на нов мост или къща,
- жертвоприношението при продължаване живота на възрастен човек, означавано като "помана", и т. н. (Колев, Н. Българска етнография. С., 1987, с. 59).

този въпрос, но ще спра върху него отново накратко, защото смятам, че е от ключово значение. Действително, ако приемем и твърдим убедено, че между българите от Средновековието и античните мизи няма никаква разлика, можем да попаднем в капана на *анахронизмите и умишлената архаизация*, както ни предупреждава и Цветелин Степанов. Но ако отчетем възможността, между мизите и българите да има приемственост в културния и етнокултурния модел, т. е. да става дума за етноними, обозначаващи население със сбор от сходни културни белези – език, някои от проявите на материалната култура, обичаи и други подобни, тогава нещата си идват на мястото или поне се появява възможност за логично обяснение на *странната упоритост*, с която ромейските автори употребяват *мизи* вместо *българи*.

“ГОТСКИ” НАХОДКИ, КРИМ, V–VI В.

По-нататък авторът прави обобщението, че в *автохтонните* книги, издадени в последните години, акцентът пада върху автори от XVII и XVIII в. като Мавро Орбини и Паисий Хилендарски, вместо върху изворите от късноантичната и ранносредновековна епоха. Тъй като сред споменатите *автохтонни писатели* съм и аз, чувствам се длъжен да дам кратко разяснение по темата. В книгата ми “*BOLGAR: тайните на нашия произход*” присъства глава със заглавие “*Прародината*”, в която опитам да обобщя историографските подходи към проблема за митичната прародина на българите, започвайки от Мавро Орбини и завършвайки с историците от началото на XX в. Съвсем ясно в текста уточних, че става дума за *историографски* разбор и в никакъв случай не ползвам споменатите произведения и автори като първични извори, въпреки, че част от тях съдържат безспорно ценна информация. Ето защо не приемам и заключението на Цветелин Степанов, още повече, че в другите раздели на книгата съм привел достатъчно първичен изворов материал, включително и в оригинал.

Нататък Цв. Степанов прави опит да синтезира ситуацията в земите на Долна Мизия в периода I–III в. сл. Хр. За целта той се доверява на видния траколог Димитър Попов, който отхвърля тезата за тоталната романизация на населението в този регион. Според Попов, въпреки, че жителите на градовете са били от смесен произход, коренните жители – траки, обитавали *доста нагъсто в полетата и по долините на реките, в затворените котловини на планините и в далечните планински селища*. Освен това Димитър Попов приема, че тенденцията към елинизация *също не може да се аргументира*. Като цяло според Попов траките се запазват като етнокултурна общност, макар в градовете населението да е смесено.

На този фон звучи твърде странно твърдението на Цветелин Степанов, че оттук *не следва, че тъкмо някогашните траки са онези, които създават (пра)българската държава*. Ако Димитър Попов е прав, че основното и многобройно население в Долна Мизия си остава коренното, наречено още *траки*, то какви причини може да има, да не признаем, че именно това население е водещият етнически и етнокултурен елемент в създадената през VII в. българска държава на Дунав?

Да видим по-нататъшните аргументи на Цв. Степанов. Според него автохтонистите пренебрегват *основни научни парадигми* и изследванията на *всепризнати в световен мащаб учени* като Питър Хийдър, Хервиг Волфрам и Уолтър Гофарт. Интересен е примерът, който Цв. Степанов дава в тази насока. Той цитира моята интерпретация на възгледите на Чавдар Бонев и Петър Георгиев и емоционално пита: *Всъщност логично е да се запитаме, ако тези хора (трако-гетите, които се завръщат на юг от Дунав – бел. А. М.) са със „силно променени етнокултурни характеристики“ как тогава бихме дръзнали да ги определим за „трако-гети“ (?)*. На подобен въпрос може да се даде следният отговор: аз и посочените автори далеч не сме първите дръзнали (каква нечувана дързост!) да определим *новодошлите* като *трако-гети*. Късноантичният автор Теофилакт Симоката (550/585–ок. 636/640) пише категорично: *Slavos sive getas hoc enim nomine antiquatis apelati sunt* – *Славяни, или още гети, защото това бе името*

им в древността.¹ Тук веднага може да ми се възрази, че имаме работа със споменатата неведнъж ромейска *архаизация*. Наистина, случаят изглежда точно такъв – Симоката, който неведнъж показва в произведението си „История“ своите задълбочени знания за класическата древност, употребява *гети* вместо новото *славяни* (*склавини*). Съществува обаче една много важна разлика: хронистът не замества новото име славяни с античното гети. Той само пояснява на две места в труда си, че гети е древното име на славяните (*склавините*). За мен този факт е достатъчно основание да разсъждавам в посока на евентуалния, макар и отдалечен във времето, балкански произход на *склавините*².

Малко по-надолу в текста Цветелин Степанов твърди: *Така че бягащите в посока Боспорското царство тракоезични (каквото и да означава това през I–II в.) племена са били просто една от многото съставки на това царство, т. е. участвали са в една нова и нехомогенна от гледна точка на език, организация и етничност среда*. Тук няма какво да се възрази. Действително Боспорското царство е зона на интензивен междуетнически и межкултурен контакт и симбиоза. Има обаче нещо много важно, което Цветелин Степанов кой знае защо пропуска да спомене. Траките далеч не са били *просто* един от етносите, обитавали земите на Боспорското царство и прилежащите му региони. През V в. пр. Хр. в Боспорското царство идва на власт династията на Спартокидите, които са от тракийски произход³. Почти по същото време при техните съседи – царските скити също идват на власт управници, приятелски настроени спрямо траките. Тези добри взаимоотношения се запазват в общи линии в продължение на столетия и са подновени и потвърдени от една по-късна династия – тази на Аспургидите, назована така по името на цар Аспург (I в. пр. Хр.–I в. сл. Хр.), римски съюзник, който се жени за тракийската принцеса Гелепирис⁴. Много от потомците му носят характерните тракийски царски имена като Котис, Рескупорис и Реметалк, включително и последният известен боспорски цар Тиберий Юлий Рескупорис VI (303–342). Тези обстоятелства говорят, че на север от Черно море тракийските *бежанци* са могли да разчитат на сравнително добър прием и то при управници от тракийски произход или поне зачитащи тракийските държавни традиции. Това би могло да е един от важните фактори за тяхното съхраняване като етнокултурна общност. Впоследствие част от това население (потомците на траки, скити, сармати, готи, анти, хуни и др.) вероятно взема участие в създаването на Аспарухова България на Балканите. Друга част пък допринася за формирането на т. нар. Черняховска археологическа култура⁵, носителите на която

¹ Theophylacti Simocatae historiae, Liber VII, 2, 5, p. 247.

² Според Валентин Плетньов от началото на VI в. византийските писатели все по-често пишели за нахлуванията на *гети* и *скити*, под които имена се разбирали *славините* и *антите*. Авторът не обяснява защо именно *гети* е използвано в конкретния случай/случаи (Плетньов, В. Втора Мизия и Скития през IV – VII в. Варварски нашествия и християнство. Варна, 2017, с. 117).

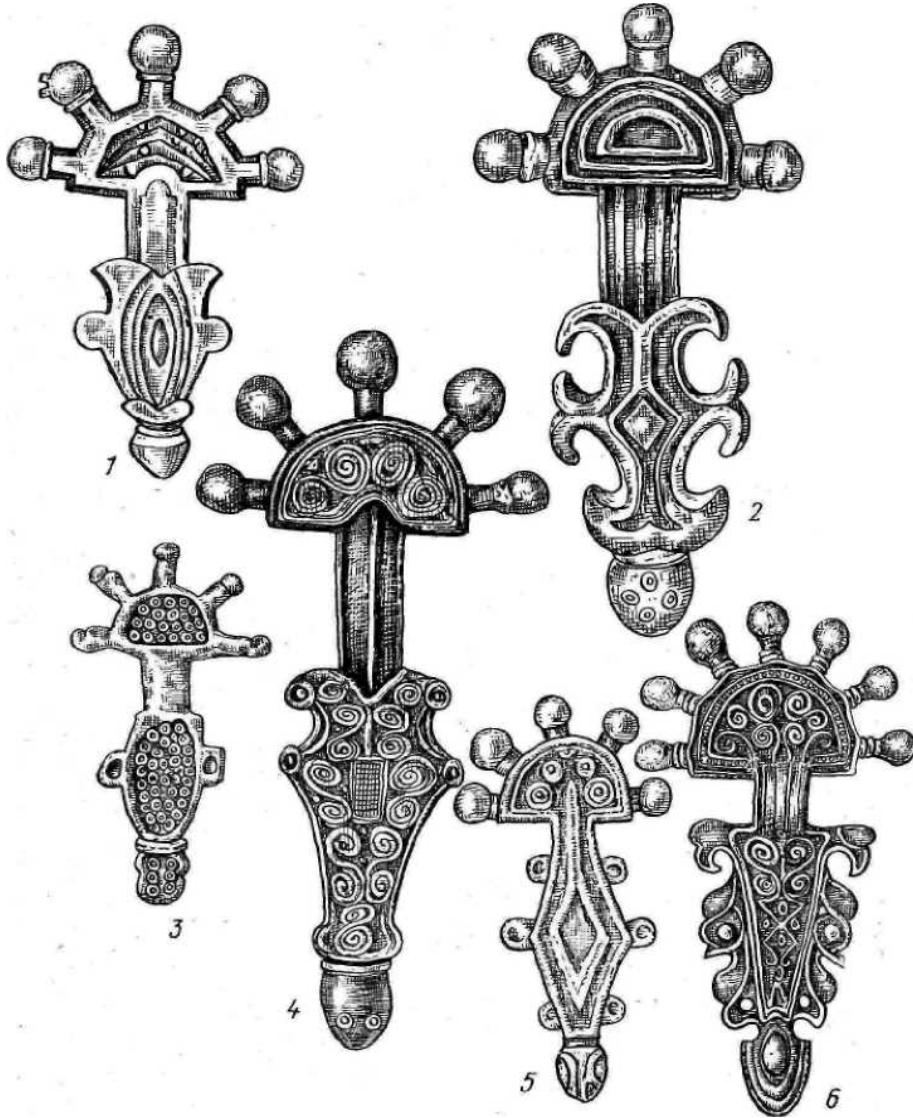
³ Вж. по-подробно напр. **Baumer, C.** The History of Central Asia: The Age of the Steppe Warriors. New York, 2012, p. 241.

⁴ **Rostovtsev, M.** South Russia in the Prehistoric and Classical Period. – The American Historical Review, Vol. 26, No. 2, 1921, pp. 203–224; **Киряков, А.** Летоисчислението в „Именника на българските князе“. Боспорски и трако-македонски династии. На адрес: <http://www.istor-konf-varna.com/> текстови-доклади-2014/ и цит. лит.

⁵ Вж. напр. **Магомедов, Б. В.** Етническите компоненти Черняховской культуры. – Stratum plus, 4, 2000, с. 322 – 330; **Ярцев, С. В.** К проблеме появления черняховских погребений с западной

на практика също са включени в процеса, довел до създаването на Кубратова, а вероятно и на Аспарухова България.

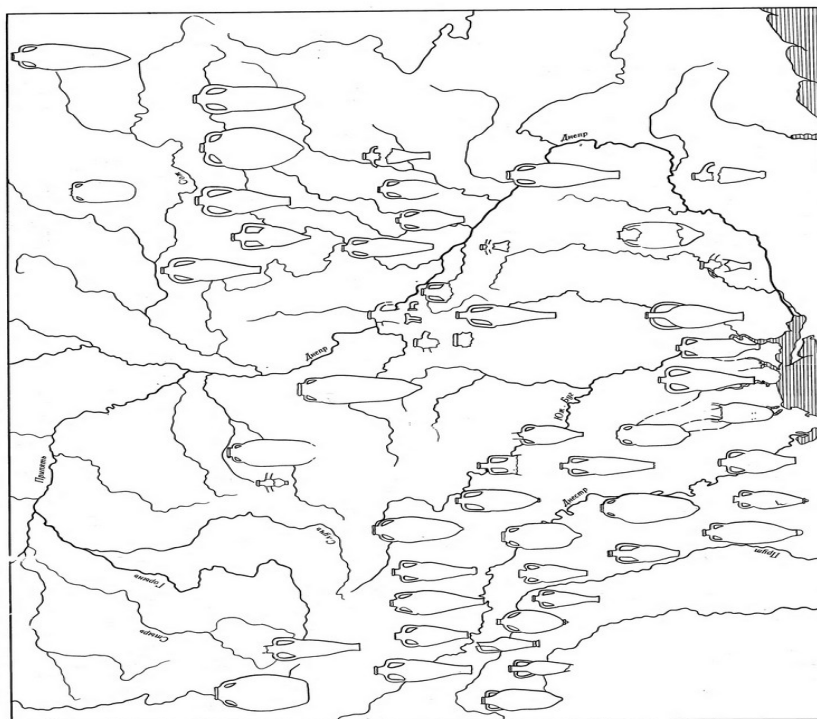
Палчести фибули: 1 – Сучава-Шипот, 2 – Царичин Град, 3 – Морешти, 4 – Мартиновка, 5 – Серата-Монтеору, 6 – Кладово.

Налага се да направя важно уточнение. Самите *траки* или *гето-даки*, т. е. балканските преселници на север от Дунав и в земите на днешна Молдова и Украйна, далеч не са представлявали хомогенна маса. Това, което днес обозначаваме

ориентацией. – Научные ведомости БелГУ. Сер. История. Политология. Экономика. Информатика. 1(172). 29, 2014, с. 28-35.

с името *траки* (*дерони, гети, мизи, одриси, беси, трибали, карпи и т. н.*) към началото на новата ера не е единна етническа общност с общо самосъзнание, а по-скоро амалгама от сходни етноси с примес на външни елементи – римляни, мигранти от Близкия Изток, келти, илири, елини, останки от пеласги, кари, кимерийци, скити и други, изповядващи голямо разнообразие от култове и религии – орфизъм, култ към Хероса, различни източни култове и др. Да си припомним думите на Димитър Ангелов: *В заключение може да се каже, че траките през доримския период са имали досег с редица етноси и че в резултат на това се е обогатила с нови елементи тяхната материална и духовна култура. Особено важна в това отношение е била ролята на гърците, с които тракийският етнос е имал продължителен стопански, политически и културен контакт и се е срещал с тях на една широка териториална основа. Същевременно при досега си с чужди етноси (кимерийци, гърци, келти, скити и пр.) траките са били подложени и на известни асимилационни процеси. Това не означава обаче, че са се извършили големи промени в същината на тракийския етнос през разглеждания период. Като цяло траките са запазили по това време своята етническа самобитност, своя език, своите нрави и обичаи, своите традиции независимо от смесванията си с други етнически общности и от редицата влияния, на които са били подложени в различни сфери на материалната си и духовна култура. Това е общият извод, който се налага от прегледа на целия материал, свързан с историята и съдбата на тракийските племена до падането им под римска власт ¹.*

¹ Ангелов, Д. Образуване на българската народност, с. 73.

НАХОДКИ ОТ АНТИЧНИ АМФОРИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ЧЕРНЯХОВСКАТА КУЛТУРА

В общи линии Димитър Ангелов е прав, макар употребеният от него термин *асимилационни процеси* според мен да не е съвсем коректен, защото етнокултурното взаимодействие и симбиоза далеч не могат да се сведат до широко прокламираната асимилация на един етнос от друг. Процесите обикновено са далеч по-сложни и противоречиви. Важното в случая е, че Ангелов признава относителната нееднородност на тракийската етническа общност, която за мен е един от ключовете за разбирането на последвалата етническа и културна еволюция на Балканите. Различните езиково, културно, верски и т. н. съставки на средновековните балкански етноси, включително и българския, вероятно се дължат и на хетерогенния субстрат, т. е. народностната *подложка* от антично местно население, която определя облика и на средновековното население на Балканите.

Да се върнем към аргументите на Цветелин Степанов. За да илюстрира сложността на етногенетичните процеси в периода на прехода от Античност към Средновековие, той привежда дълъг цитат от „Чудесата на св. Димитър Солунски“, който вероятно има за цел да ни убеди, че завърналите се с Кубер потомци на ромейско население, примесено с отвъддунавски етнически елементи, представляват качествено ново явление в народностната история на Балканите. Неизвестно защо, Цв. Степанов не обръща никакво внимание на няколко важни момента в текста. Цитирам: *Той (Кубер – бел. А. М.), като научи от някои, които му били по-близки, че този народ копнее за градовете на бащите си, започна да обмисля... Те, като се настаниха там, поискаха да се върнат в родните си градове, главно защото бяха запазили православната си вяра... Ключовите думи в откъса според мен са: *градовете на бащите си, родните си градове и православната си вяра*. Именно тези словосъчетания ни дават представа за механизмите за *завръщане* на население от северната страна на р. Дунав обратно в балканските земи. Въпреки изминалите шест десетилетия потомците на отвлечените на север ромеи помнят родните места на дедите си, желаят да се завърнат и нещо повече, съхраняват *православната си вяра (!)*. Точно това имах предвид, когато написах преди години, че трако-гетско население се завръща на Балканите, но с *променени (донякъде) етнокултурни характеристики*. Това в текста на „Чудесата“ е обозначено като смесване с *българи, авари и останалите племена*, от което се появил *друг, нов народ*. Да, но този нов народ пазел паметта за родните си места, следователно не е бил изцяло *нов и друг*. Колкото до статута, с който това население е било прието в рамките на Империята, вероятно това се е решавало отделно за всеки отделен случай. Искам да подчертая, че *преселенията* на север и на юг от Дунав не са били изолирани случаи, а почти непрекъснат процес. Лимесът никога не е бил непреодолима бариера, а по-скоро сито, през което са преминавали по-големи или по-малки групи хора. Впрочем подобна е била ролята на р. Дунав и в периода преди установяването на римската имперска власт на Балканите¹.*

¹ По въпроса за *преселенията* вж. теоретичните размисли на Петко Атанасов (Вяра и мяра или Българско тайнство. С., 2014, с. 46–74).

Пропускам няколко страници с теоретични разсъждения на Цветелин Степанов и продължавам с негови конкретни критични бележки спрямо аргументацията на *местната* хипотеза. Авторът припомня слабото според него познаване теоретичните постижения на световната наука от страна на автохтонистите и техните *теоретични дефицити*. Конкретно Степанов посочва свързването на култа към вълка и кучето, елена/сърната и коня преимуществено с тракийското наследство. Възщност ставало дума за *обща типология*, присъщи на множество древни народи.

Разбира се, това твърдение само по себе си също е вярно. Има обаче нещо важно, което трябва да бъде отбелязано. В културата на старобалканското население вълкът/кучето и сърната/еленът имат особено значение и място, за което имаме достатъчно данни¹. Тогава защо да търсим паралели в отдалечени култури и региони, когато у нас и в целия югоизточен дял на Европа съществуват останки и ясни следи от култовете към посочените животински образи. Според мен логиката на научното търсене изисква когато съществуват повече от едно достоверни обяснения за дадено явление, първо да се прибягва към най-простото и очевидното. Другото би било явно пренебрежение към първоначалата на научното дирене и би означавало да се нагодят фактите спрямо предварително съставена теза, а не тезата да се изгради върху установените факти.

Продължавам нататък с разглеждането на текста на Цветелин Степанов. Ученият се възмущава, че автори като Стоян Николов лесно обвиняват представителите на университетската наука в умишлено пренебрегване на тракийския етнос при формиране на българската държава през VII в. Според него това не отговаря на истината, защото още през 70-те и 80-те години на миналия век редица учени като Димитър Ангелов, Евгений Теодоров, Александър Фол, Велизар Велков и др. започнали да говорят активно за значимостта на местното население за формирането културата на средновековна България, а някои от тях – за траките като *трети сегмент* в градежа на българската народност. Български етнографи и етнологзи пък (напр. Иваничка Георгиева и Рачко Попов) отдавна били показали и обяснили редица явления от т. нар. българска фолклорна (наречена още *низова*) култура през тракийски *ключ*. Към тях Цветелин Степанов прибавя и автори от по-старото поколение като Гаврил Кацаров, Борис Дякович и Иван Коев, работили в същото направление. И тук Цв. Степанов има право. Посочените автори, а и много други, са допринесли съществено за изясняването ролята на местния фактор във формирането на българската народност. Техните заслуги са многократно коментирани и струва ми се, добавящо почетени в паметта на следващите поколения изследователи.

Има обаче и други автори, чиито възгледи, без да са крайни, отиват малко по-далеч в посока на *тракийското* начало. Тук бих споменал, без да претендирам, че съм изброил всички, имената на Атанас Милчев, Кирил Влахов, арх.

¹ Вж. напр. **Маразов, Ив.** Вълчата маска у траките. – В: Годишник на Департамент „Антропология“ – НБУ, С., 2012. На адрес: http://ebox.nbu.bg/ant14/view_lesson.php?id=1. За символиката на елена вж. **Георгиева, Ив.** Българска народна митология. С., 1993, с. 48–52; **Боева, Ю.** Мъдростта на Великата майка. С., 2010, с. 124–156.

Сава Бобчев, Димитър Крънджалов, Всеволод Николаев, Стамен Михайлов и т. н. Всички тези български академични учени, всеки от своята гледна точка и в своето изследователско поле са дали принос в изясняването ролята на *местния фактор*. Ще дам примера с Атанас Милчев, който далеч не се вписва в образа на учения-дисидент и бунтар, даже обратното, днес се появяват публикации, в които той е показан по-скоро като конформист и изпълнител на партийните поръчения в областта на археологията след 1944 г.¹ Тук няма да коментирам политическата ориентация на Атанас Милчев, нито неговите административни позиции в българската археологическа наука. Ще се спра само на един факт. През 1986 г. на Втория международен конгрес по българистика в София Ат. Милчев изнася доклад, озаглавен „*Материална и духовна култура в българските земи през ранното Средновековие – VI–X в.*“ В него той твърди: *Тези данни недвусмислено говорят, че при идването на славяните ни прабългарите на Балканския полуостров те са заварили тук едно местно тракийско население и висока антична култура, която трябва да се има предвид и която опровергава мнението на някои изследователи, че славяни и прабългари са се настанили на Балканите на едно пусто място и че по това време не е съществувало вече тракийско население със своя култура и особено като отделен народ.*² Както се вижда, докладът защитава една доста меко и компромисно изразена позиция, що се отнася до *тракийския фактор* в създаването на българската народност. Той дори не настоява за някаква водеща роля на този фактор, а само установява, че тракийското население не е изчезнало, когато на Балканите са пристигнали *славяните и прабългарите*. Дори тази доста скромна по съвременните мерки на *автохтонизма* теза среща днес категоричен отпор и неприемане от страна на мнозинството археолози, а и историци.

Цветелин Степанов е категоричен поддръжник на възгледа, че след средата на VI и до началото на VII в. римските провинции на Балканите (и специално Мизия) са на практика обезлюдени и населението се изтегля към планините или на юг от Стара планина. Този възглед изглежда се потвърждава от археологическите данни, които сочат, че градските центрове престават да функционират за посочения период и *цивилизацията* (градски) живот съществува само в няколко градове по крайбрежието на полуострова като например Солун. Още

¹ Вж. **Думанов, Б.** Класовите основи на идеята за древнотракийския елемент в българската народност и опозицията на археолозите. На адрес: http://ebox.nbu.bg/anti/ne3/16%20Boyan_Dumanov%20+.pdf Ще си позволя да цитирам само част от редовете, посветени на Атанас Милчев: *Учителстваният до 1945 г. в Дупница, Атанас Милчев отговаря идеално на представата на Димитров за класово осъзнат млад учен, чийто „здрав народен“ произход пасва идеално на новото лице на българската археология. През 1946 г. Милчев е изпратен за аспирантура в Ленинград след защитата на която и завръщането си в България се оказва единственият изследовател, който е наясно с теоретичните постановки в съветската археология. Неслучайно на него е поверена теоретичната марксистколенинска част от том 1 на „История на България“ от 1954 г. и преработеното издание от 1961 г., както и първите пет глави на „Христоматия по история на СССР“.*

² **Милчев, Ат.** Материална и духовна култура в българските земи през ранното Средновековие – VI–X в. – В: Втори Международен конгрес по българистика. Доклади 6. Българските земи в Древността. България през Средновековието. С., 1987, с. 452.

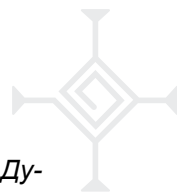
по-радикални са тезите на покойния археолог Валентин Плетньов. Той пише: *Както отбелязва Александър Фол по отношение на р. Дунав, славяните се запознали с това име посредством готите, а не възприели дако-мизийското Истрос, тъй като в равнината те не заварили местните траки, независимо от това, че в голяма степен те са били романизирани. Проучванията на езиковедите потвърждават повечето наблюдения на археолозите, че населението на старите трако-римски селища и градове е било унищожено или се е изселило на юг от Хемус или поне в неговите предпланини. Там са се запазили отделни „островчета“ от старото население, което предало на славяните местните топоними.*¹ Да разгледаме по-подробно целия откъс от Валентин Плетньов, защото той съдържа в обобщен вид разбирането на повечето водещи археолози у нас за естеството на събитията на Балканите от времето на прехода Античност – Средновековие, като за по-голяма доказателствена тежест са добавени и доводи от областта на езикознанието.

Доводът с името на р. Дунав звучи твърде убедително, но далеч не е така категоричен, както може да се стори на пръв поглед. Иван Стаменов е разгледал подробно и задълбочено този въпрос. Привеждам почти цялата му публикация, за да може читателите да вникнат в логиката на неговата аргументация:

Безброй топоними и хидроними по нашите земи не са променяли имената си от хилядолетия. Това е странно, ако вярваме на упоритостта, с която някои среди опитват да ни убедят, че населението тъдъва почти изцяло се е сменило през тъй нареченото Велико преселение на народите и мнимите нашествия на готи, гепиди, славяни, хуни, българи, авари и какви ли не още народи. Тракийският произход на имената, с които и досега наричаме редица реки, планини и селища като цяло не се оспорва, но пък съществува колкото нелеп, толкова и смешен спор за етническият характер на племето, „донесло“ съвременното име на най-голямата река, протичаща през някогашното българско землище – Дунав. Дълги години се приема почти безкритично, че думата има старогермански корени. Аргументът е, че в творбата „Диалози“ на Псевдо-Кесарий намираме следния текст, писан вероятно през 4 век сл. Хр.: „Едната от четирите реки, които изтичат от райския извор, наречена Фисон в нашето Писание, се нарича Истър от гърците, Данувий – от римляните, и Дунав(ис) – от готите.“ Ето – казано е в прав текст, че името Дунав, с което и до днес много славяноезични народи наричат тази река, е било използвано „по-напред“ от „старите германци“. За моя изненада, в последното издание на Български етимологичен речник готската етимология продължава да се приема като възможна – само заради историческото ѝ свързване с готите, – но вече се разглежда като малко вероятна. Тя се оспорва с контра-аргумента, че думата „дунав“ има абсолютно сигурна славянска етимология, докато трудно може да се обясни през германските езици. Типични примери: староруски – дунай = поток; полски диалект – dupaj = дълбока вода с високи брегове.

Също така и други реки на територията на славянски държави, като България, Хърватия, Чехия, Полша и Словакия, а дори и в днешна Румъния,

¹ Плетньов, В. Цит. Съч., с. 233.

носят подобни имена: Дунайовице, Дунажице, Дунавец, Дунаец, Дунайец, Дунайчик, Дунавото и др. Линвистът Владимир Георгиев директно се е произнесъл, че името Дунав е дако-мизийско, сиреч – тракийско, но аргументът му, изложен в БЕР, том 1, се основава на някаква „реконструирана“ (чиста проба въображаема) дума *Dōnavi(s). Не е нужно да се разхождаме из държави от цяла Източна Европа, нито да „реконструираме“ дако-мизийски думи. Достатъчно е, след като сме прочели горното сведение на Псевдо-Кесарий от том I на ГИБИ, да разлистим и следващия том II. А там попадаме на доста подробна информация, осигурена от Йоан Лидийски.

„Константин I, както се каза по-напред, въпреки желанието си лишил ромейската държава от Скития и Мизия, както и от данъците, получавани от тях. А войските, които охранявали обърнатия към север бряг на Истър, той разпръснал из Долна Азия, страхувайки се от узурпация. Струва ми се, че трябва да разкажа накратко за името на реката, като се отклоня за малко от целта си. Защото намираме, че тя се нарича, ту Истър, ту Дунав, така че трябва да се даде обяснение.

В първа книга от записките си за Галия, Цезар казва, че Рейн и Истър извират от един извор от Ретските планини, които са част от Келтската планинска верига. Те се спускат към морето, без да променят името си – нито единият, нито другият. А Истър, като остави брата си Рейн да се отдалечи към залязващото слънце, сам се отделя към изток и запазва своето име до Панония, която елините нарекли Пеония, променяйки името ѝ за благозвучие и за да избегнат варваризма, и до Сирмиум, който някога беше честит ромейски град, а сега е гепидски. И когато Истър се извира към Тракия, загубва сред местните жители предишното си име [римското и келтското Дану(б/в)ий] и се преименува Дунав. Траките го нарекли така, защото около северните планини, гдето духа и тракийският вятър, въздухът е почти винаги влажен от обилната влага, която се намира под него. Така те го смятат причина за честите им дъждове. На родния си език те го наричат облаконосния Дунав. Прочее Константин загубил Скития и Мизия, и данъците от тях, както казах.“ Можем ли да се доверим на Йоан Лидийски? Този автор, живял между 490 г. и 565 г. сл. Хр., е роден в Лидийска Филаделфия, откъдето идва и прякорът му. Не е бил тракиец по произход, но е живял сред траки и работил с тях. Заемал е високи служби при император Анастасий I, а след това и при тракийския владетел Управда-Юстиниан Велики. Обърнете внимание на това най-важно изречение по разглежданата тема: „Траките го нарекли така [Дунав], защото около северните планини, гдето духа и тракийският вятър, въздухът е почти винаги влажен от обилната влага, която се намира под него.“ А сега го сравнете със следното изречение от Български етимологичен речник относно думата Дунав: „Произв.: дунавски, дунавец = северен вятър (Тотлебен, Плевенско, Копривец, Беленско, Раданово, Търновско, Търговище), и дуналия в народните песни.“ Йоан Лидийски определено е знаел какво говори. Това се подразбира и от цялостните му правдивы описания на тракийците през 5-6 век. Псевдо-Кесарий също е знаел какво говори. Да, името Дунав е готско.

*Просто защото готско е друга дума за гетско и/или тракийско¹. Към казаното от Иван Стаменов е трудно да се добави нещо съществено. Ако оставим настрана въпроса за отъждествяването на готите и гетите и за произхода и народностния състав на самите готи, то сведението на Йоан Лидийски, особено във връзка с речниковите данни за названието на северния вятър, е сериозен довод, че името Дунав е местно, старобалканско. Следователно *склавините* и българите, които и да са те и откъдето и да са дошли, са заварили преставители на местното (тракийско, мизийско, гетско) население, от които са научили това име, освен ако вече не са го познавали и използвали.*

Да видим сега, как стои въпросът с отделните *островчета от старо население*, които се запазили едва ли не само за да предадат на *новодошлите* местните топоними². Процесът на оттегляне населението на мизийската равнина към Предбалкана и днешна Южна България е трудно установим по археологически път. Все пак съществуват изследвания, които могат да ни ориентират донякъде в тази сложна проблематика. Археологът и историк Венелин Бараков е автор на едно такова изследване, отнасящо се до района на гр. Трявна и Централния Балкан³. Ето някои от неговите заключения: *Смутните времена от края на I в. пр. н. е. – средата на I в. от н. е., свързани със завоюването на тракийските племена от Рим водят до затихване на дейността на селищата. Новият разцвет настъпва през II–III в. Районът на Централният Предбалкан се оказал далеч от границите на империята с варварския свят. Спокойният живот в Хемус се съпътства от усилено и стабилно развитие на селищния живот, занаятите, търговията. Нараства гъстотата на селищата, особено на неукрепените. Тази плътност в усвояването на удобното за живеене пространство има като последица нарастване на населението и процъфтяване на търговските контакти между селищата.*⁴ Положението обаче коренно се променя: *През втората половина на IV – началото на V в. в селищното развитие на района се забелязва една нова тенденция. Постоянната несигурност и заплахата от нашествията, първо – на готите, а после на хуните, налага постепенно изместване на селищата от равнинните местности към терени, които се отличават със своята естествена защитеност, които предлагат по-големи отбранителни възможности, при условие, че бъдат допълнително укрепени с крепостни стени и кули. ...От*

¹ **Стаменов, Ив.** Неподправената история: Тракийско или готско е името на река Дунав? На адрес: <https://www.otizvora.com/2018/04/9757>

² По думите на Светлана Янакиева: *Не само в България, а и в съседните страни, в райони, в които в древността се е говорил тракийски език, и до днес много реки носят тракийските си названия, напр. Струма, Места, Искър, Осъм, Тимок, Янтра, Стряма, Тунджа, Олт, Муреш, Нишава, Ергене и др. (Янакиева, Св. Тракийската топонимия. На адрес: http://www.thracians.net/index.php?option=com_content&task=view&id=668&Itemid=103). Вж. също за името на р. Осъм **Торбатов, С.** Anasamus/Ansamus/Ἀσημοῦς/ Ἀσημός (античните селищни и фортификационни останки край устието на р. Осъм). – Българско е-Списание за Археология, 6, 2016, с. 21–79. Като прибавим към тези имена и името на р. Лом и град Лом (Almus), установяваме, че почти всички големи реки в Северна България носят тракийски имена. Дали споменатите *островчета* антично население не са били доста обширни *архипелази*?*

³ **Бараков, В.** Трявна и Предбалканът през Античността и Средновековието. В. Търново, 2018.

⁴ Цит. съч., с. 80–81.

една страна, населението напуска равнинните райони и търси по-голяма сигурност в полупланинските местности, на естествени възвишения и хълмове.¹ В края на VI и началото на VII в. крепостите в района, а и на цялата територия на днешна Северна България, са разрушени или изоставени, факт, който историците и археолозите обясняват с аваро-славянските походи от 582–602 г. Да приемем, че това обяснение е вярно.

Езическо погребение от с. Гледачево, Старозагорско (VII – VIII в.), златна висулка

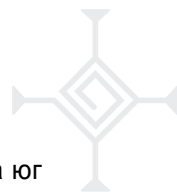
Какво обаче се случва с населението на областта между Дунав и Стара планина и на юг от нея? Изследователи като Цветелин Степанов, Валентин Плетнъов, Камен Станев, Ангел Велинов и много други подчертават фактите относно прекъсването в градския живот на Балканите, упадък на стопанството и монетното обръщение, разрушенията на инфраструктурата и т. н., за да обосноват тезата, че местното население е почти напълно унищожено в хода на събитията. Цв. Степанов смята, че *срещите* между българите и тракийското наследство са могли да се осъществят на юг от Стара планина. Този възглед обаче противоречи на мнението на Камен Станев, който пише: *Историята на областта [Тракия] между края на VI и началото на X в. може да бъде разделена на четири ясно обособени периода. Първият е краят на късната античност (края на VI–началото на VII в.), когато в резултат на аваро-славянските нашествия са били превзети или изоставени всички*

¹ Пак там, с. 162 – 163.

крепости и градове, имперските [римски] структури са били напълно ликвидирани, а късноантичното население практически изчезнало (избито, прогонено или отвлечено).... Аварио-славянските орди разрушили напълно късноантичния свят и Тракия посрещнала ранното средновековие като една истинска пустиня, сред която стърчали обгорелите стени на стотиците опожарени и изоставени крепости.... Така между 680 г. и следата на VIII в. практически безлюдната и ничия като владение Тракия се намирала между двете държави – постепенно възстановяващата се Византия и набиращата сила Дунавска България. За българите тази ситуация била изгодна, защото почти по цялата им южна граница се простирала огромна пуста област.... Така през четвъртия период [от 812 г. до началото на X в.] България поетапно завладяла цялата област, като съвсем целенасочено извършила и подмяна на населението.... Траките, които били основната част от населението през античността, все повече губели своята етническа идентичност, а в края на VI – началото на VII в. съвсем изчезнали.... От варварските нашествия през III-IV в. най-тежко пострадали селските райони, където живеела огромната част от траките. Това, както и многократните заселвания на варвари федерати именно в тези области допринасяло изключително много за бавното, но сигурно изчезване на траките като етническа група. [Третият] фактор, който влияел за това, е примитивността на тракийската култура, която не можела да се противопостави на римската.... На мястото на избитото или измряло тракийско население... [в Тракия] постоянно се заселвали пришълци отвън.... сармати и алани (IV-V в.), германи (IV-VI в.), българи и славяни (VI в.)... Между късната античност и ранното средновековие е съществувал сериозен хиатус... обхващащ периода от началото на VII до края на VIII в. Тогава Тракия не е била под византийска власт и практически е била безлюдна.... Аварио-славянските нашествия в края на VI и началото на VII в. се отразили пагубно на църковната структура, която подобно на военната и административната система била напълно ликвидирана. С това, както и с практическото изчезване на късноантичното население, може да се обясни и пълната забрава на култовете към местните светци от IV-V в. ... Тезата за пълното обезлюдяване на Тракия и загубата на какъвто и да е контрол върху областта от страна на Византия може да изглежда много пресилена, но тя отдавна е изказана [вж. Ст. Ваклинов: „Формиране на старобългарската култура”. С., 1977] и последвалите археологически разкопки не предоставиха материали, които да я оборят. Аналогична е картината в Мизия, Софийската област, Македония и Родопите. ... От 680 до 716г. България и Византия само в района северно от Месемврия имали обща граница. На запад между двете държави се простирала една обширна безлюдна област.... Реално погледнато, със завладяването на Тракия и Македония през първата половина на IX в. България завладявала едни обширни, но почти безлюдни територии.¹ Следователно, ако Камен Станев е прав,

¹ Станев, К. Тракия през ранното средновековие. Велико Търново, 2012, 207 с., цит. по Любомир Цонев.

никакви срещи между траки и българи не са могли да се осъществят и на юг от Стара планина, просто защото там не е имало население в продължение на десетилетия. Виждате, уважаеми читатели, до какви абсурдни ситуации могат да ни доведат предварително съчинените крайни и недоказуеми тези, представяни за *научно обосновани* и защитавани категорично без оглед на данните от етнографията, генетиката, езикознанието, историята на изкуството и т. н. Между другото, интересен поглед към темата ни дава Милко Гърчев, който разсъждава по следния начин: *Ако за миг дори допуснем хипотезата, че славяни, готи и т.н. варвари са унищожавали и прогонвали местното население от Балканите, веднага трябва да потърсим отговор на цяла камара логично възникващи въпроси. Защо им е било необходимо да правят това? Какво им е струвало?... И какви следи са останали в материалната ни и духовна култура?*

А отговорите се съдържат в самите въпроси. Ако си тръгнал да грабиш и плячкосваш, не е ли по-изгодно да оставиш населението в опустошените територии живо, здраво и работоспособно, за да нахълташ пак след някоя и друга година и отново да го ограбиш? Какви са рисковете за собствения ти живот и имущество, когато тръгнеш не само да плячкосваш, но и да унищожаваш и прогонваш едно сравнително добре организирано и защитено в укрепени селища войнствено население? Преди Мизия, Тракия и Македония да опустеят, нямаше ли да се покрият с костите на милиони славяни, готи и т. н. варвари?... И какво бихме наследили ние днес – тракийски светилища и храмове, древни селища, земеделие, керамика, вярвания, приказни традиции и фантастичен фолклор или... масови гробове и предания за кървава бран и зверски кланета?... Несъответствието и дисбалансите са очевидни.¹ Да, несъответствията са очевидни, но все пак няма начин да подложим на проверка опитно твърденията нито на едната, нито на другата страна в спора, затова най-доброто, което можем да направим е да потърсим аналогични ситуации в исторически план, които да ни дадат възможни решения на казуса.

Като възможна основа за сравнение спрямо събитията от VI и началото на VII в. могат да ни послужат фактите около завземането на Балканите от османците през втората половина на XIV в. Да дадем думата отново на археолога и историк Венелин Бараков, проучил съдбата на крепостите в Централния Балкан през посочения период. Той пише: *В края на XIV в. всички крепости в Габровско и Севлиево са напуснати и изоставени. Без да са щурмувани, превзети или разрушени. Единствената крепост, която е опожарена, е тази в м. Витата стена, при с. Здравковец. Местният болярин и населението са оказали въоръжена съпротива на нашествениците – османските турци². Малко по-нататък той обобщава: *Османското завоевание има трагични последствия за живота на българите – загубата на политическа самостоятелност, потъпкването на българската църква и духовен**

¹ Гърчев, М. Наука ли е българската история или... „пирамида“? На адрес: <http://www.otizvora.com/files2018/mg-nauka-li-e-bg-istoria.pdf>

² Бараков, В. Цит. съч, с. 210.

живот, загиването на българската аристокрация. Но обикновените българи оцеляват.¹ Според мен аналогична е картината и по време на бурните събития от VI–VII в. Въпреки разрушенията, ограничения стопански и духовен живот и всички останали отрицателни последици, населението не е унищожено, то се оттегля временно или по-трайно към планинските и полупланинските райони, където обитава малки селища от типа на махалите и води относително по-скромен от материална гледна точка начин на живот. Този начин на живот, свързан и със сезонното скотовъдство, е трудно да бъде установен по археологически път, тъй като материалните останки от него са оскъдни, а и цели зони от планинските и полупланинските области на България все още не са проучени подробно от гледна точка на археологията.

Продължавам с аргументацията на Цветелин Степанов, който достига до *най-важното ниво*, а именно организацията на държавата и администрацията в Първото българско царство. И тук доводите му са сериозни: *постулираната от автохтонистите* тракийска титла княз (*kanaz/канез/канас*) не присъства според него в нито един извор (латински или гръцки) от Античността, което отхвърля възможността държавната идея в Дунавска България да е наследник в някаква степен на тракийската държавност от преди Христа. Вероятно това е така. Има обаче някои обстоятелства, които трябва да бъдат взети под внимание.

В тракийския език/езици съществуват редица лични имена и прозвища на божества, образувани с представката кан-/кан-/сан- (напр. Candaon, Kandi, Kanzo, Kanqaro и др.).² Анализът на тяхното значение показва, че те са свързани със сакрални понятия и воинските посвещения. Следователно е напълно възможно, те да са свързани с първоначалното значение на титлата *канас*.

Има и още нещо. Наскоро Павел Серафимов съобщи за надпис с името Канас (Κανας) от Анатолия и по-точно от областта Витиния.³ Изследователката Пинар Йозлем-Айтачлар е категорична, че името е с тракийски произход. Що се отнася до значението му, засега не са ми известни никакви предположения, но не е изключено, титлата канас/князь да произлиза от конкретно лично име, подобно на титлите цар и крал, произлизащи от личните имена Цезар и Карл.

Още един аргумент, но от областта на ономастиката (науката за имената), който Цветелин Степанов изказва, изисква сериозен и подробен отговор. Българските царски имена от VII в. насетне са известните и многократно коментирани Аспарух, Тервел, Севар, Кардам, Крум, Омуртаг, Маламир, Пресиян и т. н. Същевременно имената на тракийските царе са Резос, Терей, Ликург, Орфей и Терес, Спарадок, Севт, Хебризелм, Берисад, Амадок, Котис, Реметалк, Орол, Децебал, Мостис и мн. др. Тук Цветелин Степанов вижда

¹ Пак там, с. 211.

² Вж. подробно Георгиев, П. Българите през V–VII век. С., 2019, с. 137–156.

³ Özlem-Aytaçlar, P. An onomastic survey of the indigenous population of north-western Asia Minor. – In: Onomatologos: Studies in Greek Personal Names presented to Elaine Matthews. Oxford, 2010, pp. 506–529; Серафимов, П. Новооткритото тракийско име KANAC и българската титла KANAC. На адрес: <http://sparotok.blogspot.com/2017/07/kanac-kanac.html>

явно несъответствие с *тракийската парадигма*, защото нито едно име от тракийската царска традиция не се среща в (пра)българската.

Доводът изглежда солиден. Наистина, ако се изказва твърдението за приемственост между държавните традиции на траки и българи, как така нито едно име на владетел от траките не се среща при българите? При това Цветелин Степанов подчертава, че прабългарските имена са (индо)ирански по произход, поне голямата част от тях. Според мен въпросът не е зададен правилно. Между Първото и Второто български царства има по-малко от два века разстояние във времето и владетелите от Второто царство очевидно са искали да се представят за приемници на традицията на Първото българско царство, особено в началния период на Асеновата династия. Въпреки това само едно име на владетел от Първото царство се среща сред имената на царете от династията на Асеновци – Петър. Името Петър е възприето от Теодор единствено като знак за приемствеността между новото царство и управляващата династия от IX–X в.

Между Аспарухова България и последните самостоятелни тракийски държавици има прекъсване от близо седем века. Би било почти невероятно някакъв конкретен спомен за древната тракийска държавност да е съхранен в паметта на местното население, освен може би смътни предания и легенди. Тези легенди обаче не са били достатъчни, за да възродят царската именна традиция от преди Христа. Освен това, родът Дуло е отвъддунавски и има своя собствена именна практика. Какъв е обаче нейният произход? Интересно е, дали ще можем да открием някакви тракийски/илирийски/мизийски успоредици на имена като Кубрат, Аспарух, Тервел, Кардам и т. н. Самият Цветелин Степанов цитира публикация на Николай Тодоров от 2006 г., в която той дава множество тракийски, келтски, готски, илирийски и други съответствия на *(пра)българските* владетелски имена.¹ Николай Тодоров прави изключително интересно цифрово обобщение на изследванията си, което си струва да цитираме: *Като резултат (от изследването – А. М.) бяха съставени 8 сравнителни антропонимични речника, като бяха установени близо 400 “тракийски”, 4000 “старокелтски”, 765 “староилирийски”, близо 1300 “готски”, над 6500 „старогермански“, близо 2800 немски, близо 2000 италиански, близо 500 северогермански антропонимични съответствия на имена, употребявани от българите най-малко в продължение на 13 века и до днес. Заслужава да се спомене и проучването на Павел Серафимов, озаглавено „Произход на старобългарските имена“. В него той пише: Нека видим как стоят нещата, да започнем с името на княз Аспарух. То е сродно на родения в Тракия пълководец Аспар, когото Йордан определя за гет (*De Origine Actibusque Getarum – XLV – 239*). Според Херодот гетите са най-храбрия, но и най-справедлив тракийски народ. Други сродни имена с това на Аспарух са тези на Адр-аспос и Хар-аспос – древни царе, властвали в Добруджа около девет века преди “идването” на Аспарух. Връзка показва*

¹ Тодоров, Н. За имената на българските владетели от Средновековието. – В: Българи в античния свят. Сборник статии. С., 2006, с. 105–116.

също тракийския теоним Ут-аспиос (епитет на тракийския конник според В. Георгиев).

Нека приемем за момент, че приликата на Аспарух с тракийските Аспар, Ут-аспиос, Адр-аспос и Хар-аспос са случайност. Да продължим със сравненията, следващото старобългарско име, което ще разгледаме е Алцек – брата на Аспарух, заселил се в Италия. Алцек – Alceto отговаря на Alcetas – име на древен македонски цар... Негов потомък е Александър Велики, който счита себе си за наследник на мирмидона Ахил. Йоан Цеца нарича българите мирмидони, но и това май е случайност.

Да продължим с името на княз Паган. Това всъщност е гръцкото предаване на Баган. А Баган от своя страна отговаря на фригийското име Багун. То произлиза от тракийската дума багос-бог и е регистрирано на надпис G-136. Да приемем обаче за момент, че и в този случай се касае за любопитно съвпадение.

Четвъртата съпоставка, която ще направим е с името на Батбаян. Частицата бат означава господар, владетел, уважаван. Тази частица се среща във фригийските лични имена Бата, Батак, а и в илирийското Бато (цар на деснатите). Според Дюруи илири, траки и пелазги са три групи на един и същ народ...

...Интересно е и името на княз Безмер. Той е властвал на север от Дунава преди Аспарух. Частицата без, бес се среща в тракийското име Беса. Частицата мер означава велик, голям я намираме в тракийския теоним Пур-мер-ул, а също и в топонимите Гигамер, Мерит.

Борис I е един от нашите най-известни владетели. Това, което ние не знаем за него е, че името му е тракийско. В свое проучване върху ликийските и фригийските имена W. G. Arkwright споменава фригийските имена Борас и Борискос.

От "Historia Romana" на Павел Дякон знаем за битката между нашите деди и визиготите на Теодорих. Споменат е българският благородник Бузан, когото някои автори дори наричат и цар. Старобългарското име Бузан отговаря на тракийското Бузен (споменато от В. Бешевлиев, Проучвания върху личните имена у траките).

Името на княз Винех присъства в Именника на Българските Владетели. Тук трябва да се спомене, че в Линеар Б документ се среща антропонимът Винайо. В Линеар Б документи от същия период присъстват тракийски имена като Гетас, Батас, Бузос и много други (К.Порожанов, Общество и държавност у траките).¹

¹ Серафимов, П. Произход на старобългарските имена. На адрес: <http://sparotok.blog.bg/politika/2012/12/29/proizhod-na-starobylgarskite-imena.1036320>

Монета, приписвана от някои изследователи на Аспарух

Далеч съм от мисълта, че всички тези сравнения са оправдани и удачни. И все пак фактът, че съществуват множество алтернативни обяснения на *прабългарските* владетелски имена подсказва, че съвсем не всичко около тях е изяснено. Публикациите на Николай Тодоров и Павел Серафимов са съответно от 2006 и 2012 година. Междувременно през 2015 излезе от печат още едно обемно и задълбочено изследване, съдържащо огромно количество информация по темата¹. Нито едно от тези изследвания не предизвиква никакви коментари сред представителите на академичната хуманитаристика с изключение бележките на Цветелин Степанов за статията на Николай Тодоров. Този факт за мен е странен, имайки предвид твърдението, че проблемите около тези имена са само частично решени. Ако това е така, защо се мълчи за алтернативните обяснения? Или преобладаващото мнение е, че всяка по-нататъшна дискусия е излишна? Смятам, че същностна характеристика на научната дейност и на научния подход е стремежът към равнопоставена и демократична дискусия и обсъждане на всички въпроси, по които има изказани различни аргументирани становища. В случая алтернативните хипотези не просто се отхвърлят, а дори самата идея за алтернативни хипотези предизвиква отрицателна реакция. Този начин на (без)действие според мен предизвиква единствено подозрения и нови обвинения спрямо *официалната* историческа общност в какви ли не *грехове*. В развитите в научно отношение страни повечето изказани в публичното пространство алтернативни тези, дори най-крайните и безсмислените, се обсъждат и подлагат на критика от известни и заслужили учени. У нас мълчанието и пренебрежението са съзнателно или несъзнателно възприети тактики на поведение, които обаче не водят до положителни резултати.

Няма да се спирам подробно върху възгледите на Цветелин Степанов за произхода на думата *колобър* и на Мадарския конник, защото и по двете теми

¹ **Съботинов, А.** Български именник Т.1: Род Дуло, Кубрат и синове, Тервел, Севар. С., 2015.

съм изказал своето мнение, а нови съществени данни не са се появили. Далеч по-важно ми се струва изказаното от него мнение относно приложението на ДНК-изследванията при проучването на прехода от Античност към Средновековието на Балканите. Тук той застъпва изказаната многократно от различни изследователи чрез сходни формулировки теза, свеждаща се най-общо до следното: ДНК вероятно показва произход и движение на популациите, но това няма нищо общо с тяхната етническата и етнокултурна идентичност, затова ДНК-изследванията в случая с произхода на българите (а и по принцип що се отнася до етногенезис) са неприложими.

Отново съм съгласен с част от тезата, но категорично не мога да се съглася с извода. Когато се предлага идеята, че местното балканско население е било почти напълно унищожено от нашествия, епидемии, природни бедствия и други подобни фактори, това не е проблем на народностно и етнокултурно самосъзнание. Това е въпрос, който би могъл в някаква степен да бъде разрешен със средствата и методите на генетичната генеалогия. Разбира се, генетичните изследвания не могат да докажат принадлежността на определен човешки индивид към тази или онази народност или нация. Не съществуват български, гръцки, сръбски, испански и т. н. гени. Това, което генетичните изследвания определят, са мутациите на Y-хромозомата и митохондриалната ДНК – т. нар. хаплогрупи, които на практика отразяват историята на човешките разселвания. При натрупването на достатъчна база данни от изследвани представители на дадена популация, може да бъдат направени адекватни сравнения с географски съседни и по-отдалечени групи население. Следователно може да се прецени, доколко дадена народност е генетично близка или се различава от другите народности. В случая с българите, ако се установи близост със съседните балкански народи, това би означавало в общи линии, че съвременните наши сънародници са потомци на балканското население от Античността насам, защото румънците, гърците и албанците са смятани в голяма степен за наследници на автохтонни популации от Балканите и Средиземноморието. Другата възможност е почти цялото население на Балканския полуостров – днешните румънци, българи, гърци, сърби, македонци и албанци да произхожда от вълната *варварски нашествия* (*готи, хуни, авари, славяни, прабългари*), която според академичната наука залива целия регион чак до Егейските острови, помитайки почти всичко по пътя си. В такъв случай обаче, следва да приемем, че *новите заселници* в огромната си част не са пришълци от Централна и Източна Азия, а също източноевропейско население от днешна Унгария, Румъния, Молдова и Украйна и дори от Западните Балкани.

World Map of Y-DNA Haplogroups

Dominant Haplogroups in Native Populations
with Possible Migration Routes

Световна карта на Y-ДНК хаплогруите

Какво се случи в областта на генетичната генеалогия у нас след 2015 г.? На първо място бяха публикувани резултатите от още няколко проучвания, сред които бих открил тези на Българския ДНК проект, който вече включва 857 изследвани българи.¹ Освен това ръководителят на проекта Евгени Делев представи две свои книги, които са първите по рода си в нашата литература, посветени изцяло на генетичната генеалогия². Ще си позволя да цитирам заключенията, до които създателите и ръководителите на проекта са достигнали след обобщаване на досегашните резултати:

¹ <https://www.familytreedna.com/groups/bulgariandna/about/results> Бройката на изследваните е към 22. 09. 2019 г.

² Делев, Е. Въведение в генетичната генеалогия. С., 2016; Същият. Популационна генетика на българите, основоположници на европейската цивилизация. С., 2017.

Тълкуване на резултатите от Y-Хромозомния анализ:

1/ местен палеолитен-балкански тип ген:

Учените смятат, че хаплогрупа I заселва Балканите около 30.000 год. пр.н.е., през ранния палеолит. Първоначално хаплогрупа I е населявала западната част на Балканите – това е така наречения Денароиден антропологичен тип – население, населявало територията на днешна Далмация в Хърватска република. В по-късен период след ледниковия период този тип ген се разпространява на територията на целия Балкански полуостров, в средна Европа и на Скандинавския полуостров. Към подхаплогрупите на хаплогрупа I се причисляват народи като готи, скити, част от южните славянски народи и т. н. Тя се среща в голям процент сред днешните източни славяни, немци, унгарци, хървати и т. н.

Хаплогрупа R1a, от клоновете, които се срещат в България, се счита за славянски и центалноевропейски ген. Тя се разделя на два големи клона, единия на които населява днешна северна Индия, а другия Източна и Североизточна Европа. Тя се среща и при народите от Таримската котловина.

Хаплогрупа R1b се счита основно за келтски тип ген – хората от тази под-хаплогрупа се считат за навлезли в Европа едва през Бронза. Тя е много силно представена в Западна Европа, както и в Северен Иран. За да може да се прецени дали българите от тази хаплогрупа са потомци на келти или на народите от Североперсийския район трябва да се направи подробен качествен анализ, тъй като те генетично са много близки.

2/ приходящ от Близкия изток неолитичен тип ген:

През неолита, преди около 10 000 год. пр.н.е. на Балканите, с разпространение на земеделието се появяват народи от хаплогрупи G2a и E1b1b1, преселени от Близкия Изток. Най-новите изследвания на Крюсияни (Италия) показват също много близко разпространение между хаплогрупи J2 и E1b1b. Тези хаплогрупи в наши дни са най-силно разпространени на територията на Балканския полуостров, Южна Европа и Западна Азия.

Интересен е въпросът – кой тип ген се асоциира с прабългарите? Почти сигурно е, че хаплогрупа G е типична за народи като старите алани, чиито потомци са днешните осетинци. При тях до ден днешен процента на хаплогрупа G е най-висок. Ние знаем, че аланите са близкородствени с прабългарите и че двата народа заедно са се преселвали от Таримската котловина към Кавказ. Това ни навежда на мисълта, че част от българите са били от тази хаплогрупа. Любопитен е фактът, че Сталин принадлежи към нея. Но по-реално е да смятаме, че самите прабългари са били смес от няколко хаплогрупи. Кам тях най-вероятно са се причислявали част от хаплогрупи R1b, R1a, J2, а може би и малко от група H. На този въпрос ще се отговори най-вероятно в близко бъдеще.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Оказва се, че съвременните българи по пряка бащина линия са потомци предимно на местното балканското население, докато по пряка женска линия преобладават хаплогрупи, разпространени в цяла Европа.

Заклучението е ясно, като за мен от голямо значение е и информацията, че по всяка вероятност така наречените *пращьбългари*, а същото вероятно важи и за *траките* и *славяните*, далеч не представляват еднородна маса, а са по-скоро сбор от сродни или недотам сродни народностни групи, които в по-голямата си част се свързват като произход с Източна Европа, Западна Азия и Причерноморието. Що се отнася до твърденията относно българите, Таримската котловина и аланите, тук проблемите все още не са изяснени, така че ще се въздържа от коментар.

Да се върна на поставения в началото на този раздел въпрос: (не)възможна ли е *тракийската парадигма*?

Преобладаващи Y-ДНК хаплогрупи сред европейците

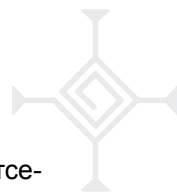
Иска ми се да вярвам, че съм успял да покажа, че местната теория не само е възможна, а е и съвсем вероятна алтернатива. Да си припомним, че тюркската, иранската, а и славянската теории възникват като езиковедски обяснения на отделни думи, лични имена и имена на селища, запазени в изворите и надписите. Местната теория освен езиковедска част днес включва и етнографска/етнологичка и генетична част, т. е. тя обхваща доводи от различни като методология и обект на изследване науки. Особено ценни са резултатите от ДНК-изследванията, защото те са една от малкото възможности обективно и независимо от историческите, археологическите и езиковедските теории, да се установи произходът на отделните народности. В случая с българите проверката показва сериозно разминаване между теоретичната постановка и генетичните реалности. Днешната българска нация е съставена от хора с разнообразен произход и корени – една сплав от най-малко 5–7 основни хаплогрупи само по мъжка линия! Този факт поставя под сериозно съмнение традиционната три- или двукомпонентна теория, която от десетилетия *шества* победоносно по страниците на учебниците за средните и висшите училища.

Вече започнаха да се появяват и анализи на костен материал взет от археологически обекти, определяни като *тракийски*¹. Така например, взетите проби от могиления некропол при с. Стамболово, Хасковско показват принадлежността на изследваните индивиди (вероятно роднини) към митохондриалната хаплогрупа H2a2a1, често срещана и сред днешните ни сънародници.

Не е ли време, поне частично да се промени начинът, по който произходът на съвременните българи е описван, включително и в учебниците? Очевидно преоценката на представите, чрез които мислим за най-древното си минало, е сложен и продължителен процес с нееднозначни измерения и последици. Недопустимо е обаче този процес да се превръща във виртуална *война на теориите*. Такава война е безсмислена, тя няма нищо общо с научния спор. Всяка една аргументирана научна теория има своето място, дори и само като част от историята на науката. Това, което ме притеснява в интернет дискусиите, е твърде лесното прехвърляне на отрицателните емоции от теориите върху техните носители. Отсрещната страна в уж *научния* спор се описва като *противобългарска, предателска, морално деградирала, служеща на чужди интереси и разузнавания* и направо вредна. Бързо се градят нови и нови теории на конспирациите и се развихрят параноични измислици. Градусът на патриотарския патос се повишава до точката на кипене.

Защо темата за произхода на българите предизвиква подобни емоции? Не мисля, че това е роден *патент*, такива дискусии се водят под една или друга форма в много страни от Източна Европа, а и по света. Специфичното у нас е атмосферата, наситена с недоверие към авторитетите, били те властови или научни и с подозрителността, която характеризира обществения климат през последните десетилетия. Усещането за прикриване на истината, за тотална или частична измама, владее сериозна част от исторически ориентираната

¹ Джелбир, Г., М. Петрова и др. Генетичен анализ на антропологичен материал от могилен некропол при Стамболово, Хасковско. – В: Тракийската древност: технологични и генетични изследвания, история и нематериално наследство. С., 2017, с. 33–51.

любителска публика. Не е случаен фактът, че един от първите и вечни бестселъри, посветени на древната история и произхода на българите, беше озаглавен „Големият заговор срещу българите“¹. За това, естествено, съществуват обективни причини. Десетилетия наред всяко неофициално мнение по въпроса беше табу. Историческите изследвания се пишеха в тоталитарно-пропаганден дух и всеки опит за обективност и непартийно мислене беше отхвърлян като ерес. И днес историческата колегия (с отделни изключения, споменати по-горе) не смята за нужно да отговаря на интернет писанията и на *алтернативните* книги, които по правило са подвеждани под общ знаменател. Това ограничава дискусиата единствено до интернет, а там тя бързо се свежда до лични нападки и писания на омразата.

Преди време в едно свое интервю писателят Светослав Т. Тодоров заяви: *Винаги ме е дразнело усещането, че ние българите някак си започваме да съществуваме от „средата“ на Историята. Вълнува ме факта, че през последните 75 години сме затворени в една пропагандна матрица свързана с 681 г. – създаването на българската държава. Такава в момента, така или иначе не съществува, та за това е добре да се опитаме да разширим хоризонта си и да погледнем преди тази дата, да открием самосъзнанието си някъде другаде. Ние, които сме се родили по тези земи имаме много история, която се крие в пластове на времето... Постоянно говорим за османското робство, но забравяме, че сме били повече от пет века под римско робство. Именно там е напълно обезличена и преиначена нашата тракийска история. За да спрем с коментарите за турското присъствие е добре да разберем жестокостта, с която Рим „цивилизова“ векове наред света. Искаше ми се да отмества акцента и да покаже, че сме преминали през ужасно дълга и болезнена трансформация преди да се наречем отново българи.*²

Точно усещането за половинчатост, за недомлъвки, за скриване на факти и артефакти витае във въздуха и Светослав Тодоров го е уловил. Колкото до това кога, как и от кого е обезличена и преиначена *тракийската ни история* (ако приемем, че наистина е обезличена и преиначена), това е тема, която изисква поне няколко десетки допълнителни страници и може да бъде предмет на отделна книга. Психологът Росен Йорданов от своя страна заявява: *По различни, най-често драматични причини, на нас, българите, все някой друг ни пише историята. За различните исторически периоди за този факт можем да се оправдаваме с това, че сме били завладявани за дълго време, от Източната Римска империя, от Османската, но и през последните близо 150 години ние сме сякаш в състояние на будна кома. Уж не сме под чуждо владичество в политически смисъл, но това съвсем не е така в ментален и психологически смисъл. Затова писането на историята е проблем за нас. Именно по тази причина около учебниците по история се оформиха страшно много дебати. Битката за историята всъщност е нещо много повече от битка какво да пише в учебниците, дали да го пише по-меко или по-твърдо, битката за*

¹ Маджаров, Хр. Големият заговор срещу българите. Варна, 2001.

² Серджикийски комикси от местен пилигрим. Интервю с автора на „Wi-Fi BG Bar“ Светослав Т. Тодоров. На адрес: <http://egoist.bg/serdijski-komiksi-ot-mesten-piligrim/>

*историята е битката за ума на хората. Битката за историчност и за историческите факти е много по-дълбока, отколкото на пръв поглед изглежда, тя далеч не се ограничава само в рамките на научния спор.*¹ Да, изглежда, че писането на история действително се е превърнало в проблем за нас, българите. Взряни в собственото си минало битие, ние търсим в историческите теории отдушник, бягство и решение на днешните си проблеми, като натоварваме историята – *официална* или *алтернативна*, с очакванията да бъде един от политическите и дори духовни инструменти за справяне с вечните кризи и преходи, които разтърсват обществото ни. Очевидно е, че спорът за произхода на древните съвременните и българи отдавна, поне от епохата на Възраждането насам, не е само научен. Той е в много голяма степен пропаганден и политически и е част от изграждането на националната ни митология – процес, който явно не е завършен и едва ли ще завърши скоро. Ето защо емоциите няма лесно да утихнат. Вълната от националистическо говорене (и действие) в Европа може дори да ги разгори още повече. Това едва ли ще е от полза за установяването на спокоен и умерен тон на разговора по темата.

Ще завърша с едно уточнение. Дали *тракийската парадигма*, наречена още местна (*автохтонна*) теория, е възможна или не, оставям на читателите да преценят. Въпреки, че я споделям обаче, аз не я предлагам като някаква абсолютно доказана истина. Тя е само един от възможните погледи към произхода на съвременните българи, най-логичният от моя гледна точка, но и останалите гледни точки са необходими като коректив и допълване на цялостната картина на миналото ни. Местната теория за мен е своеобразна реакция срещу шумно предлаганото търсене на азиатски *прародини* и десетки Българии, уж създадени от *нашите предци* по цялото евразийско пространство. Тя е и опит да се коригира все по-категорично налаганото становище за цялостното изстребление и изчезване на местното балканско население в периода на прехода от Античността към Средновековието.

Самото понятие *местен* (автохтонен) за мен също е относително и подлежи на уточнение. Никъде на Земята не съществува *изцяло и изконно* автохтонно население. Всички човешки групи са разположени на днешните си територии в резултат на миграционни процеси, протекли в продължение на векове и хилядолетия. Преместването на различни като големина групи хора на малки, средни и големи разстояния се случва постоянно и днес. Под *местен* в нашия случай аз лично разбирам *свързан с население, обитавало Балканите и Причерноморието в периода преди VI – VII в.* Успеем ли да се освободим поне частично от калъпираното мислене, от комплексите за малоценност и желанието непременно да се докажем като *люлка на цивилизацията, най-древните, най-духовните, най-културните* и т. н., ще видим, че на Балканите много повече е това, което ни сближава, отколкото това, което ни разделя. Тук споделяме общи

¹ Росен Йорданов: Заради руски зависимости 150 години сме в състояние на будна кома, битката сега е за „събуждането“ на нацията. На адрес: <https://faktor.bg/bg/articles/rosen-yordanov-zaradi-ruski-zavisimosti-150-godini-sme-v-sastoyanie-na-budna-koma-bitkata-sega-e-za-sabuzhdaneto-na-natsiyata>

обреди и обичаи, кухня, архитектура, битова култура, митологични представи и светоусещане, а, оказва се и генетичен произход.

Независимо дали ни харесва или не, наследството на всички без изключение култури, цивилизации, религии и народности, съществували по днешните български земи е част от нашата идентичност. Това, разбира се, не може да се възприема единствено като повод за гордост и основание за поредната патриотично-шовинистична екзалтация. За мен това е преди всичко отговорност – отговорност, както пред миналите, така и пред идните поколения. Можем поне да се опитаме да разчетем и пренесем посланията от миналото, да съхраним, изследваме и популяризираме останките от далечни и близки исторически епохи по нашите днешни земи.

Паметта, както личната, така и колективната, е неотменна и същностна черта на човека и човешките общности. Ето защо никак не е маловажно, да осъзнаем не само *какво* помним, но и *как* го помним. Изглежда българите, подобно на множество други народности, помнят историческите факти и епохи избирателно. Така например, историята на Балканите и днешните български земи преди 681 г. не е част от колективната ни памет. Нещо повече, тя масово се възприема като *чужда* и *небългарска* и оттук като нямаща особено значение за формирането ни като етнос и нация. В националистическия разказ за миналото ни, хилядолетията преди VII в., наситени със събития и оставили богата материална култура, са просто бележка под линия в летописа на *древнобългарското величие*. Мисля, че е въпрос на себеуважение и на уважение към земята, която населяваме, този факт да се промени.

За целта вероятно ще бъде необходимо, да разширим възприятията си и да допуснем, че не сме чак толкова *уникални*. Ние сме неразделна част от групата на балканските народи – народи със сложна и нелека историческа съдба и взаимоотношения, които едва днес получават възможността да градят съвместното си мирно и добросъседско бъдеще.

